

DEFININD “CARACTERUL ȚIGANILOR” TRANSILVANENI PERSPECTIVE GERMANE ALE SECOLULUI LUMINILOR

Marian ZALOAGA

Image of Transylvanian Gipsies in XVIIIth Century

This study is a part of a larger project concerned with the image of Transylvanian Gipsies as it was reflected in German historical writing from the 18th Century. It follows the recurrent components the image is taking shape, paying particular attention to the ideology of the epoch that is responsible for the judgements and stereotypes expressed, respectively used, by different authors.

Multă vreme s-a discutat despre un *caracter al popoarelor*, tema reușind să se impună și să dețină un loc bine determinat în lucrările de istorie apărute în secolul al XVIII-lea, dar mai ales în cel al națiunilor. Rațiunea luminilor și pre-romantismului credeau că sunt în măsură să depisteze un anume spirit național, particular fiecărui popor. Desigur că o asemenea convingere nu se putea motiva altcumva decât prin conștientizarea impactului pe care ideile herderiene l-au avut în lumea germană, dar și în alte părți ale continentului. Această căutare a caracterului național, conceput atât de hulit și considerat dubios¹ astăzi, se vede justificată într-o Europă care la momentul cercetării noastre se vedea confruntată cu conștientizarea individualității naționale². Mai mult decât atât, tema pare a fi revenit în actualitate în primele trei decenii ale secolului al XX-lea când interesul romantic pentru această problemă este reînviat, încercându-se să se creeze fundamente metodologice și științific-sociologice conceptului de “*caracter național*”, această încercare având ecou atât în lumea germană cât și în diversa lume a culturilor din Europa de sud-est³.

După cum observa Klaus Heitmann, la acea vreme se credea, cu sinceritate, „*că în orice popor există un set de trăsături, ori combinații de trăsături, date pentru totdeauna și întemeiate pe o predispoziție, sau, în orice caz, mai mult sau mai puțin imuabile, și care determinau modul de a gândi și comportamentul colectiv al unui popor*”⁴.

Tocmai acest set de trăsături care adesea se constituie în moravuri constituie subiectul investigației noastre; expunerea și analiza lor contribuie la înțelegerea motivului pentru care mediul german a avut o preferință anume în a reflecta modul de a gândi și de a se comporta al țiganilor, într-un anume fel și nu în altul, și nu în ultimul rând cum de a fost posibil ca vechi stereotipii să fie acceptate într-un secol ce se voia diferit, novator prin modul de a-și imagina și reprezenta lumea.

Azi, s-a observat că noțiunea de *caracter național* sau cea de *mentalitate colectivă* nu implică stabilitate în timp, aceste sintagme fiind supuse schimbării asemeni contextului socio-cultural care le susține⁵. Numeroase cazuri pot valida această aserțiune. Cazul țiganilor, însă, contrazice această remarcă poate din cel puțin două motive: pe de o parte deja împărtășitul conservatorism al țiganilor, care secole de-a rândul au refuzat să respecte regulile normative ale societății europene, pe de altă parte, pentru că în ciuda schimbărilor socio-culturale din cuprinsul lumii germane, aceasta nu a încetat să și-i reprezinte pe țigani fără ca în prealabil să-i treacă pe ultimii prin filtrul propriilor valori, imprimând percepției identității psihice a Celuilalt cu trăsăturile unei alterității radicale⁶.

¹ Hugo Dyserinck, *Imagologia comparată*, în: Al. Dușu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1987, p. 206.

² Klaus Heitmann, *Imaginea românilor în mediul lingvistic german*, București, 1995, p.23.

³ Wolfgang Höpken, *Ethnische Stereotype in Südosteuropa*, în Konrad Gündisch, Wolfgang Höpken, Michael Markel (Hrsgn.), *Das Bild der Anderes in Siebenbürgen*, Böhlau, 1999, p.13-14.

⁴ Klaus Heitmann, *op.cit.*, p. 22.

⁵ Saul Friedlander, “*Mentalități colective*” și “*caracter național*”, în: Toader Nicoară, *Introducere la istoria mentalităților colective*, Cluj-Napoca, 1998, p. 190.

⁶ Mihaela Grancea, *Călători străini prin principatele dunărene, Transilvania și Banat (1683-1789). Identitate și alteritate*, Sibiu, 2002, p. 239.

Deci, putem spune fără a greși că percepția țiganilor a rămas aproape în totalitate asemănătoare cu cea ce secolele de-a rândul europeanul, și bineînțeles, germanul a văzut în țigan, adică un asocial.

Analiza etnonimului cu care germanii obișnuiau să-i desemneze pe țigani "Zigeuner" constituie pentru noi un punct de plecare în investigația pe care ne-o propunem. Etnonimul își găsea explicația etimologică ca derivat al cuvântului "zietheinher" care ar sublinia natura rătăcitoare a acestui popor care "n-a avut niciodată un loc stabil și a rătăcit din loc în loc în mod constant"¹. Această speculație aparținând lui Samuel Augustini ab Hortis lămurește asupra mentalității specifice germanilor dar mai ales a europenilor, care credeau că vagabondajul face casă bună cu șarlatania, escrocheria, fățarnicia², caracteristici atât de ușor asociate țiganilor. Modul de viață era creditat ca factor determinant în conturarea caracterului unui popor. Pentru o societate sedentară și cu un cult al muncii deja proverbial, cum a fost cea germană, modul de viață al țiganilor stârnea o puternică repulsie creând prejudecăți persistente cu o puternică încărcătură negativă, fapt natural de vreme ce observatorul obișnuiește să respecte la cel aflat în atenția sa doar ceea ce îi este familiar³. În schițarea caracterului țiganilor autorii germani din secolul al XVIII-lea demonstrează prin limbajul folosit puternica lor formație iluministă și preromantică, ultima deosebind între "Naturvolk" (primitive) și "Kulturvolk" (civilizate). Astfel, își permitau să afirme că „starea primitivă a umanității este cea țigănească⁴ sau că țiganii sunt oameni cu un mod infantil de a gândi cu un suflet necizelat și incult [...] oameni care sunt mai înrudiți cu simțurile decât cu rațiunea”⁵. Remarci asemănătoare subscriu aceluiași discurs stereotipal și pot fi întâlnite în aproape toate sursele consultate, fie că se folosește formula "primitivi"⁶, fie că se preferă alta, cu conotații asemănătoare ca cea de "grosolani"⁷.

Multe din înclinațiile asociale ale țiganilor ajung să fie puse pe seama determinismului geografico-spiritual recent descoperitei "patrii" a țiganilor – coasta Malabar din peninsula indiană. Prin urmare autorii își explică anumite caracteristici ale "sufletului" țiganilor ca o consecință a mediului, a "naturii" (deci ancestrale) sau a lipsei de educație, lucru pe care s-a marșat în permanență în secolul XVIII, acum când și Orientalismul se contura tot mai mult ca o contrapondere a Occidentului, prin care ultimul încearcă să se definească⁸.

Observațiile privind caracterul țiganilor sunt însă destul de repetitive, dovadă a unei stereotipii ce s-a impus și care condiționează orice remarcă. Acestea au rezistat și s-a perpetuat datorită lecturilor pe care autorii iluminiști le-au făcut, dar mai ales datorită confirmărilor pe care însuși comportamentul țiganilor le-a adus în ce privește pornirea lor spre fapte ce cădeau sub incidența discursului etic iluminist german, care printr-un reprezentant al său afirma că „țiganii n-au nici un comportament cu care să se poată lăuda”⁹.

O temă recurentă, persistentă în scrisul german rezervat problemei țiganilor era înclinația lor spre furtișag și înșelătorie¹⁰. În unanimitate sursele consultate țin cont de această fațetă, care tinde să devină o trăsătură nelipsită în încercarea de a contura profilul psihic al țiganilor. Despre acest lucru vorbesc articolele apărute în *Wiener Anzeigen*, din care aflăm că „un viciu general și cunoscut după care se conduc [țiganii] e furtul și înșelătoria”¹¹, sau Francesco Grisellini, care comparând pe

¹ *Wiener Anzeigen*, V Jahrgang, 1775, p. 181.

² Jean Delumeau, *Frica în Occident în secolele XIII-XVIII. O cetate asediată*, II, București, p. 326

³ Tzvetan Todorov, *Noi și ceilalți*, Iași, 1999, p. 29.

⁴ Christopher von Seipp, *Reise von Pressburg durch Mohren beide Schlessien und Ungarn nach Siebenburgen und von da zuruck nach Pressburg*, Frankfurth - Leipzig, 1793, p. 99.

⁵ H. M. Grellmann, *Historische Versuch über die Zigeuner*, II Auflage, Göttingen, 1787, p. 185.

⁶ Cf. Francesco Grisellini, *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului timișan*, Costin Feneșan (ed.), Timișoara, p. 162, 165.

⁷ Ludwig Albrecht von Gebhardi, *Geschichte des Königsreich Hungarn und damit verbundene Staaten*, III Theil., Leipzig, 1781, p. 32.

⁸ Cf. Edward Said, *Orientalismul*, Timișoara, 2001.

⁹ *Wiener Anzeigen*, Jhrg, V, 1775, 358-359.

¹⁰ Angus Frazer, *Țiganii*, București, 1998, p. 73, 130.

¹¹ *Wiener Anzeigen*, Jhrg, V, 1775, p. 359.

țigani cu troglodiții arăta că ambele popoare sunt stăpânite de „înclinația spre tâlhărie, furtișag, înșelăciune, însușiri pe care le-au ridicat la rangul unei adevărate arte, mereu mai rafinate”¹². De asemenea, și alte consemnări sugerează aceleași lucruri, numai că unele intră în detalii vorbind despre natura acestor activități. Astfel, suntem informați că „Ei (țigani – n.a.) pornesc la furat la lumina zilei și doar arareori noaptea [și că] nu le trec prin cap fapte ca omoruri, hoția la drumul mare sau alte fapte grave de acest fel, căci acestea îi pot trimite la spânzurătoare, [și de aceea], mai degrabă fură nimicuri, furând din diverse locuri mai des decât să-și frângă gâtul prin săvârșirea unor furturi și jafuri însemnate”¹³. Înțelegem din aceste remarci că țiganul nu a fost perceput ca un grav factor de insecuritate, practica furtului ne aducând pagube însemnate celor din societatea normativă. Țiganul este așadar găinarul și nicidecum hoțul la drumul mare, care încă stârnea angoase mari. Să nu uităm că suntem în vremea când căile de transport erau primejduite de prezența haiducilor, în Transilvania, insecuritatea drumurilor fiind o realitate până la începutul secolului al XIX-lea.

Pentru a identifica mai precis care era obiectul predilect al furtului practicat de către țigani vom cita din scrierea lui Michael Lebrecht; preotul sas afirma că „ei fură tot ce le iese în cale: găini, porci, cai, obiecte de bucătărie de fier și cupru, ca și copii”¹⁴. Sesizăm, deci, că nu marea hoție ci mica ciupeală¹⁵, constituie practica predilectă a țiganilor. Faptul era conștientizat și de autoritățile statului austriac care în programul ce privește pe țiganii le interzicea acestora portul unor obiecte de îmbrăcăminte ca mantalele sub care se credea că țiganii ascund lucrurile furate¹⁶. Cât despre furtul de copii de care vorbește doar preotul din Șura Mică precizăm că aceasta e o mai veche credință germană ce a alimentat imaginarul colectiv, fiind prezentă deseori în povestirile populare germane. Ea își găsește explicația prin prezența printre țigani a unor copii albi și blonzi, despre care se credea că au fost răpiți¹⁷.

Persistența acestui motiv, al țiganului hoț, transpare sugestiv din informațiile pe care le datorăm lui Johann Teutsch, un cronicar sas din secolul al XVIII-lea, care arăta că germanii au găsit în țigani un etern candidat la hoție. El ne relatează că la Brașov, casa unei săsoaice fusese prădată și ca urmare un țigan a fost spânzurat căci se știa că el confecționase cheia¹⁸, dovadă a unei perpetue vinovății ce plana asupra țiganilor.

Alături de furt, înșelătoria – o cale de acces la anumite lucruri dorite - era o constantă în definirea caracterului țiganilor. Dimpreună cu sinonimele sale “șarlatania”, “viclenia”, ce ocupau, procentual vorbind, un loc de frunte în descrierile pe care germanii din secolul al XVIII-lea le-au făcut țiganilor, înșelătoria este o trăsătură omniprezentă în schițarea caracterului acestei populații. Odată conștientizat pericolul pe care îl reprezentau, scrierea care descrie pe țigan, capătă și un caracter “didactic”, menit a dezvălui tehnicile și momentele în care țiganii acționează. Prin descrierea metodelor la care se recurge, se căuta a se pune în gardă cititorul german, care conștientizează mai bine necesitatea de a fi precaut în relațiile cu acest popor. Suspiciunea era omniprezentă. Din sursele folosite aflăm că țigăncile sunt înzestrate cu un talent ieșit din comun în a-și disimula intențiile, în a persifla și în cele din urmă în a acționa; astfel „hoinărind prin orașe în grupuri de câte cinci sau șase, ele intră în casele orășenilor și-și pierd vremea cu pâlăvrăgelile și farsele lor, până pot ascunde ceva ce le cade în mână”¹⁹. Se pare că momentul cel mai propice de a penetra în mediul orășenesc era considerat acela când erau solicitate ca ghicitoare, ocazie de care ele profită amăgind și furând pe creduli²⁰. Distragerea atenției, act în care se considera țiganii ar

¹² Francesco Grisellini, *op. cit.*, p. 159.

¹³ *Wiener Anzeigen*, Jhrg. V, 1775, p. 360; M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 116 – 117.

¹⁴ Michael Lebrecht, *Ueber der National Character der in Siebenbürgen befindliche Nationen*, Wien, 1792, p. 110.

¹⁵ Cătălin Zamfir, Elena Zamfir, *Țiganii între ignorare și îngrijorare*, București, 1993, p. 27.

¹⁶ Viorel Achim, *Țiganii în istoria României*, București, 1998, p. 71.

¹⁷ Rudiger Vossen, *Zigeuner*, Ullsteinn – Sallesbach, 1988, p. 53.

¹⁸ Johann Teutsch, *Jahrgeschichte, in Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, IV Band, 1903, p. 115.

¹⁹ *Wiener Anzeigen*, Jhrg. V, 1775, p. 359.

²⁰ F. Grisellini, *op. cit.*, p. 165, 167; M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 95-99.

excela, și clipele de reflecție în chiar propria casă sunt metodele și respectiv momentele, considerate a fi exploatate de țigani în această “activitate”.²¹

Necinstea, ca o trăsătură feminină notabilă până în acest punct, este extinsă și asupra celuilalt sex. Când nu fură din gospodării, bărbații se ocupă cu geambașia, meserie ce se transformă în adevărată șarlatanie, căci aflăm că „*ei știu cum să facă ca un cal cu infirmități să treacă drept un cal bun*”²².

Aceste experiențe atât de comune au făcut ca anumite percepții să prindă rădăcini. Văzute din perspectiva psihologică, ele au condus la concretizarea unor stereotipii durabile care sunt răspunzătoare de neîncrederea afișată față de acest popor. Nu mai surprinde când se ajunge chiar la înlocuirea etnonimului *țigan* cu cel de *hoț*. Despre acest lucru mărturisește ab Hortis: „*Din cauza minciunilor lor nu mai pot găsi pe nimeni să-i creadă [...] De aici s-a născut obișnuința ca țiganul să fie denominat cu cuvintele de mincinos sau viclean*”²³.

Așadar una din componentele constitutive ale profilului psihic al țiganilor, așa cum au fost ei percepuți de către germani, e hoția, necinstea, mârșăvia, șarlatania. Țiganul rămâne în viziunea germană *pungașul de zi cu zi*²⁴ și nicidecum marele criminal.

Cele deja spuse dovedesc că atunci când vine vorba de țigani onoarea e în accepțiunea tuturor, în afara oricărei discuții. În egală măsură ea nu era un atu al lor deoarece, ne spune ab Hortis, „*atunci când fură și se întâmplă să fie surprinși, încăpând pe mâna păgubitului, țiganul e adesea bătut, însă, după ce trece prin aceste lovituri ei nu trag învățămintele, nu se îndreaptă, căci rușinea nu e la loc de cinste, ci mai degrabă uită totul fiind fericiți că au scăpat cu viața, pe care o prețuiesc atât de mult*”²⁵.

Nerușinarea, dar una cu alte conotații decât cea de care am vorbit deja, e considerată o trăsătură specifică țiganilor. Ea se identifică cu imoralitatea, despre care, zic autorii consultați ar patrona caracterul țiganilor. Din nou țigăncile cad sub incidența discursului culpabilizant al spiritelor iluministe: “*desfrâul, imoralitatea [zice Francesco Grisellini] sunt în general foarte mari. În floarea vârstei, mânate de poftă primitive și perverse dar și ca fete fragede, îndrumate de mamele lor spre săvârșirea celor mai mari nerușinări, țigăncile dansează înaintea oricărei persoane de la care speră să primească vreun dar. Aceste dansuri se încheie întotdeauna cu cele mai dezgustătoare schimonoseli, cu cele mai voluptoase poziții și cu cele mai nerușinate gesticulări, țigăncile descoperindu-și și părțile pe care și cele mai primitive și imorale popoare și le acoperă, de obicei, cu puțina pudoare firească care le-a mai rămas*”²⁶. La rândul său Michael Grellmann, realizatorul primei sinteze izbutite despre istoria acestui popor, confirma această practică, citând chiar din curând menționatul autor. Ca adept al valorilor moral-religioase, el condamnă prostituarea fetelor de către țiganii muzicanți²⁷. Lipsa controlului asupra sexualității din partea Celuilalt oferă - prin datele puse la dispoziție - imaginii femeii o latură ispititoare și prin urmare diabolică²⁸. Ambii consideră aceste porniri ca tipic orientale fie ele egiptene, fie indiene și condamnă asemenea manifestări care, opinau ei, dezvăluie o predispoziție dar și o înclinație dobândită prin educația precară, care avea finalități materiale condamnable. În plus, asemenea manifestări șochează dacă sunt privite din perspectiva creștină, ce condamnă în bloc depravarea morală a lumi țigănești.

Cum în treacăt am putut observa, atitudinea față de muncă era și ea un criteriu după care se judeca și caracteriza un popor, ea fiind răspunzătoare, în concepția iluministă, de nivelul civilizației unui popor care e capabil să-și îndrepte prin voință și instrucție modul de trai. Relația țiganilor cu munca nu era deloc bine văzută, pentru că se știa, că modul lor de viață nomad predispucea în mod

²¹ *Wiener Anzeigen*, V Jhrg. , 1775, p. 359.

²² *Ibidem*; M. H. Grellmann, *op. cit.*, p.85-86.

²³ *Ibidem*, p. 373.

²⁴ A. Frazer, *op. cit.*, p. 196.

²⁵ *Wiener Anzeigen*, V Jhrg., 1775, p. 360.

²⁶ F. Grisellini, *op. cit.*, p. 166.

²⁷ M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 323 - 324.

²⁸ Mihaela Grancea, *op. cit.*, p.257.

cert la cerșetorie, activitate împotriva căreia sistemul iluminist încerca să lupte, căci cerșetorul era în opinia comună un candidat la crimă²⁹, dar și pentru că fenomenul putea provoca dereglări demografice, dezechilibre socio-economice, chiar conflicte locale. Plecând de la aceasta înclinație spre indolență, autoritățile din Imperiul habsburgic au interzis țiganilor să cerșească³⁰. Dar, de eradicarea fenomenului s-au ocupat și autoritățile locale din Transilvania. Dovadă în acest sens e articolul din *Siebenbürgische Quartalschrift* care arată cum, în acord cu preceptele iluministe, autoritățile din Brașov au abordat problema cerșetoriei. Ceea ce ne interesează e însă idea că se împărtășea credința că lenea duce în mod sigur la furt, fenomene percepute ca omniprezente la periferia mediului brașovean³¹, făcând necesară luarea unor măsuri de “asistență socială” în favoarea locuitorilor de aici, între care știm din alte surse, țiganii reprezentau un număr deloc neglijabil.

Deci, când vine vorba de țigani s-a observat că lenea se afla în relații de interdependență cu modul lor de viață și de aceea atributul le e firesc asociat. În plus prezența obstinantă a acestei teme în discursul german despre țigani se explică și prin raportarea ei la proverbiale hărnicie a germanilor. Prin această comparație prăpastia dintre reflector și reflectați se căsca tot mai mult, permițând prejudecăților să se potențeze și să guverneze discursul german dedicat cunoașterii țiganilor. Mai mult, faptul că lenea în sine percepută ca crimă în stare pasivă conducea la profesionalizarea hoției și a înșelăciunii³², făcea caracterul țiganilor cu atât mai condamnat.

Dar iată ce ne spun observatorii vremii: Grellmann observa că deși unii țigani au trăit sub germani ei n-au devenit mai harnici³³, iar Karl Gottlieb von Windisch nota că “*țiganii sunt un popor leneș și inactiv*”³⁴; la rândul său sasul Johann Barth sublinia că „*țiganii sunt extrem de leneși și datorită sărăciei înclinați spre furțișag*”³⁵. Constatările cu același conținut se regăsesc în scrierile tuturor autorilor. Ele au un caracter general, deși mulți autori sunt conștienți de faptul că generalizările pot ascunde și exemplele pozitive, care constatabile în Transilvania, relevau o sciziune socio-economică³⁶ în rândul țigănimii locuitoare în provincie, și care, se sugerează, sunt în stare să creeze o diferențiere și la nivelul moravurilor. Însă, cel mai adesea demonizat, descalficat, țiganul rămâne un perpetuu leneș. Stereotipul care în general operează schematizări, caricaturizează³⁷, are câștig de cauză. Este mai comod dar și mai securizant, mai flatant pentru propriul ego al comunității, ca reprezentările să se configureze în acest fel. Așadar, dincolo de cazurile excepționale, relatate cu scop didactic - specific epocii -, se conchide, totuși, că până și țiganii aurari sau căldărarii sunt leneși, practica meseriilor lor nefiind decât sezonieră. Aceasta îl învederează pe Johann Barth să afirme că “*țiganii sunt inconstanți în orice întreprind*”³⁸.

Scandalurile ale căror actori sunt țiganii trasează o nouă linie pe care se dezvoltă profilul psihologic al acestui popor în scrisul istoric german din secolul al XVIII-lea. Mulți autori au acordat atenție firii lor sangvinice, scandalurilor provocate de ei, furiei care se afirma, i-ar caracteriza. Pastorul luteran Samuel Augustini ab Hortis vorbea de această însușire negativă în felul următor: „*Țiganii sunt un popor extrem de certăreț și palavragiu; rareori poate fi observată o gloată din care să nu se poată auzi gălăgie, certuri și urlete*”³⁹, identificând în băutura catalizatorul principal: “*De îndată ce și-au umplut capul cu un pahar de vinars încep disputele [...]. Când ajung la mânie și răz bunare se manifestă de parcă ar vrea să demonstreze la lume cât de curajoși și zdraveni sunt*”. Locul ales pare a fi piața publică unde atrag o grămadă de spectatori⁴⁰; “spectacolul” e

²⁹ J. Delumeau, *op. cit.*, p. 329.

³⁰ V. Achim, *op. cit.*, p. 71.

³¹ *Siebenbürgische Quartalschrift*, Heft IV, Hermannstadt, 1795, p. 311-325.

³² Mihaela Grancea, *op. cit.*, p. 256.

³³ M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 2.

³⁴ Karl Gottlieb von Windisch, *Geographie des Großfürstenthums Siebenbürgen*, Pressburg, 1791, p. 37.

³⁵ Johann Barth, *Versuch über die siebenbürgische Kostum*, Hermannstadt 1807, p. 3.

³⁶ A. Frazer, *op. cit.*, p. 191.

³⁷ Lucian Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, 2000, p. 117.

³⁸ M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 185; J. Barth, *op. cit.*, p. 8.

³⁹ *Wiener Anzeigen*, V Jhrg., 1775, p. 374.

⁴⁰ *Idem*.

condimentat cu urlete, înjurături, cu în aruncări cu praf și amenințări cu bâte dar niciodată aceste lupte nu se sfârșesc cu suferințe fizice ci cel mult cu o cămașă ruptă⁴¹. Acestea toate converg spre ideea unui “caracter” extrovertit considerat ca specific acestei populații. În plus, alegerea locului de rezolvare a disputelor - spațiile publice - validează atare concluzie, în egală măsură demonstrând diferența dintre observatori și observați, ultimii preferând să-și tranșeze neînțelegerile în public, fapt care cred observatorii demonstrează că țiganii nu sunt familiarizați cu noțiuni ca onoarea și rușinea⁴². Violența verbală și mai puțin cea fizică este menționată de către sasul Michael Lebrecht, care observa că țiganii “*se enervează foarte repede făcând din nimic o larmă uriașă. La bătaie [însă] se ajunge rar [dar, observa același autor], când primește douăzeci de pumni, țiganul îi dă înapoi numărări*”⁴³. Aflăm așadar despre o altă trăsătură a țiganilor, răzburarea, care cred germanii le-ar fi specifică țiganilor, și care-i acuză în ochii observatorului, mai ales că se întâmplă ca el să fie un preot, adept, cel puțin la nivelul discursului, al înfierării legii talionului.

Necumpătarea, la rândul-i pare a completa profilul psihic al țiganilor așa cum și l-au reprezentat germanii. Acesta pare a fi o remanență a scrisului german din secolul al XVII-lea, pe care autori din secolul al XVIII-lea se grăbesc să-l urmeze. Ca atare, ab Hortis îl cita pe Toppeltin când scria cum că țiganii sunt “*uimitor de mândri, repeziți și mândrii, flecari, bețivi, mârșavi, mincinoși, necugetați și rușinos de certăreți. Lor li se potrivește [conchidea istoricul medieșan, și bineînțeles și cel care-l preia ad literam - n.n.] cel mai bine și nu fără motiv temperamentul sangvinic*”⁴⁴. Se demonstrează că a-ți afirma independența față de stereotipiile naționale era un lucru aproape imposibil, chiar dacă autorul aparținea unui context ideologic și cultural diferit. Este o evidență că de o mai mare relevanță și un impact hotărâtor asupra discursului față de alteritatea pe care o reprezintă țiganii, rămâne un puseu tradițional consacrat într-o anumită cultură.

Stereotipurile acționează în durată lungă, mutațiile care survin trebuie raportate exclusiv la circumstanțele istorice, istoria putând contribui în egală măsură la exacerbarea sau atenuarea lor⁴⁵. Contextul cultural și ideologic din secolul al XVIII-lea predispucea la o relaxare a discursului față de alteritate, căci acum mai mult decât oricând se crede în posibilitățile oferite de o educație conformă normelor societății dominante, creatoare de discurs. Proliferarea stereotipiilor, însă, demonstrează că omul și mai cu seamă scriitorul a fost mereu moștenitorul epocilor care l-au precedat⁴⁶. Chiar dacă secolul al XVIII-lea demonstrează un marcat interes pentru cunoașterea sistematică a celuilalt, chiar și acum “recolta” a fost slabă,⁴⁷ discursul nereușind să-l reprezinte pe Celălalt, ci mai degrabă să-și proiecteze angoasele, fobiile asupra sa. Deși cadrul ideologic putea predispucea la o retransare a perspectivei din care e văzut acest marginal, faptul că se pleacă de la stereotipii seculare chiar în generozitatea de a educa, nu face altceva decât să reconfirme vechi tipare descriptive. Putem intui că tocmai marginalitatea dar și “perseverența” sa pe coordonate comportamentale “taxate” de către societatea producătoare de discurs sunt răspunzătoare de conservarea și încă funcționalele clișee.

Între stereotipiile proliferate în mediul german vis-a-vis de caracterul țiganilor, un loc aparte îl deține orgoliul, vanitatea sau mândria, trăsături cu puternice încărcături negative dacă nu uităm că sunt privite din punctul de vedere al unei societăți creștine care plasa aceste “porniri” în fruntea păcatelor capitale. Despre acestea ne vorbește ab Hortis într-unul din articolele apărute în Wiener Anzeigen, făcând referire la date din secolele precedente: “*acest popor posedă în ticăloșia lui un orgoliu de-a dreptul amuzant și nebunesc. Astfel, ei încearcă să se impună în fața tuturor atunci când se întâmplă să își acopere trupul cu ceva frumos ca și când ar vrea să atragă atenția lumii întregi către frumusețea și splendoarea lor*”⁴⁸. Tot aici se adăuga că această înclinație e atât de

⁴¹ *Idem.*

⁴² J. Barth, *op. cit.*, p. 3.

⁴³ M. Lebrecht, *op. cit.*, p. 107.

⁴⁴ *Wiener Anzeigen*, V Jhrg., 1775, p. 375.

⁴⁵ Lucian Boia, *op. cit.*, p.118.

⁴⁶ Alexandru Duțu, *Literatura comparată și istoria mentalităților*, București, 1982, p. 59.

⁴⁷ *Ibidem.*

⁴⁸ *Wiener Anzeigen*, Jhrg. V, 1775, p. 374.

puternică, încât țiganii își sacrifică întregul lor câștig pe haine pe care le potrivesc așa de rău că vederea costumului lor stârnește râsul oamenilor înstăriți, mai ales că nu poartă nimic în picioare⁴⁹. Observația nu e singulară ea putând fi întâlnită și în scrierea sasului Johann Barth care deseori a preluat din monografia lui Grellmann, care la rândul-i a utilizat eforturile pastorului din regiunea Zips. Totuși, intervenția unui localnic e în măsură să confirme păreri ale unor autori care probabil n-au cunoscut nemijlocit realitățile din Transilvania, rămânând dependenți de sursele lecturate. După editorul sas „*ambele sexe sunt vanitose până la ridicol [mai ales] când pot deține un obiect de îmbrăcăminte cu o croială ce-i scoate în evidență, sau de o culoare stridentă ca roșu sau verde*”⁵⁰. Aceste extrase sunt doar o parte a remarcilor ce converg în direcția celor mai sus menționate. Credința că fudulia, mândria mergeau mână în mână cu prostia era o idee larg împărtășită în mediul german și nimeni n-o putea exprima mai bine decât J.G. Zimmermann care în a sa „*Nationalstolz (Mândria națională) remarca cu dezgust că dintre toate națiunile pământului cei mai vanitoși dar și cei mai proști sunt negrii*”⁵¹, dând astfel expresie unei convingeri rasiste. Cei care au observat comportamentul țiganilor au putut în acest fel să confirme și să subscrie unei asemenea opinii larg împărtășită în lumea germană, deoarece știm că lucrarea de curând citată a avut o circulație mare în mediul german ca și un impact pe măsură, dovadă stând chiar reeditarea ei la scurt timp, ediția care ne-a stat la dispoziție fiind cea de-a patra în mai puțin de o jumătate de secol.

Raportând aprecierile la vestimentația țiganilor notăm că în conformitate cu dictonul „*Kleidung machen Leute*” (*Haina-l face pe om*) haina a fost mereu un marker identitar în funcție de care s-a conturat un discurs față de alteritate⁵². Referințele externe la care se raportează observatorul atunci când își propune să surprindă “caracterul” celui alt, dau măsura superficialității observației. În realitate, credem că descrierea nu are drept principal scop o reală analiză a celui alt decât în măsura în care acesta confirmă o alteritate perceptibilă, operațiune, de altfel, utilă în efortul de a potența propriile valori, propria noblețe. Alte atribute care contribuie la a trasa caracterul țiganilor, așa cum l-au perceput germanii au fost cele de infam, ticălos, infidel, laș. La rândul lor acestea vin să accentueze imaginea preponderent negativă.

Autorii din perioada studiată, puternic influențați de credința în potențialul omului de a se îndrepta cu ajutorul educației, se interoghează în ce fel acestor înclinații li se pot aduce corecții. Pentru prima dată unora dintre observatorii germani, li se pare important dacă aceste înclinații sunt opera naturii sau a mediului moral degradant ce e asociat țiganilor. Noutatea în tratarea problemei se profilează abia la nivelul modului de a pune și mai ales a rezolva problema. În puterea educației credeau nu doar adepții iluminismului ci și autoritățile imperiale austriece, motiv pentru care decretau ca odraslele țiganilor să urmeze școala și să fie dați spre creștere unor familii nețigane.

Totuși, cei mai mulți ajung să consemneze cu resemnare că țiganii refuză cu încăpățănare să se adapteze la valorile civilizației europene⁵³ și implicit să-și îndrepte “caracterul”. Așa se face că după ce identifica originea stricăciunii țiganilor nu atât în natură, cât în mediul în care s-au născut, ab Hortis recunoaște că în ciuda tuturor încercărilor cea mai mare parte dintre țigani s-au dovedit a fi „*o națiune încăpățânată și oameni care preferă să se afunde în viciu [...] în cazul lor orice încercare de îndreptare fiind zadarnică*”⁵⁴. Această observație nu e izolată, Gebhardi numindu-i “neînduplecați”⁵⁵, iar Lebrecht asociindu-le atributele “încăpățânați și impostori”⁵⁶, nu fac altceva decât să sublinieze dificultatea de a schimba ceva la nivelul constituției psihologice a acestei populații. Se vede că, în ciuda eforturilor țiganul rămâne în mentalul observatorului un etern recidivist. Tot așa, chiar de la începutul amplei sale monografii Grellmann sesiza și sublinia

⁴⁹ *Ibidem*, p. 311.

⁵⁰ J. Barth, *op. cit.*, p. 12-13.

⁵¹ Johann Georg Zimmermann, *Nationalstolz*, Reutlingen, 1777, p. 59 .

⁵² Lucian Boia, *op. cit.*, p. 121.

⁵³ V. Achim, *op. cit.*, p. 64.

⁵⁴ *Wiener Anzeigen*, V Jhrg. , 1775, p. 376.

⁵⁵ L. A. von Gebhardi, *op. cit.*, p. 32.

⁵⁶ M. Lebrecht, *op. cit.*, p. 107.

zădărnicia încercărilor statului de a îndrepta pe țigani, în primul rând, datorită conservatorismului lor și aderenței lor la norme ce contraveneau societății normative. Astfel, el nota că în ciuda celor patru secole petrecute în Europa, în nord și sud, în est și vest, între popoare primitive sau educate, între leneși și harnici [țigani n.a.] au rămas ceea ce au fost părinții lor, adică țigani⁵⁷. Remarci de acest gen demonstrează că se puteau opera generalizări care, desigur permiteau să se vorbească de un “etern țigan”, al cărui caracter era susținut de atributele deja menționate. Motiv suplimentar ca stereotipurile să prolifereze.

La Grellmann, dar și la alți autori, aceste trăsături psihice se identifică cu caracteristicile pe care europenii le asociau popoarelor orientale. Atributele care conturau portretul psihic al orientalilor erau: vanitatea, necinstea, lașitatea și hoția. Regăsindu-le și în discursul rezervat țiganilor, e de la sine înțeles că prin ele se încearcă a se sublinia o apartenență etnică cât mai diferită de ceea ce exista mai nobil în Europa.

Acestui set de trăsături i se adaugă melancolia, ea neavând în cazul țiganilor accente reflexive. Pentru mai toți observatorii atare stare îndemna la lenevie, pe care opinia comună o considera ca un semn al depravării morale a unui popor. Griselini observa că țigani sunt din fire înclinați către melancolie dar și porniți spre mânie⁵⁸. După el, aceste trăsături demonstrează originea lor orientală, nestatornică și impulsivă, ocazie cu care se evidențiază diferența dintre europeni și țigani, într-un secol în care elita credea în puterea rațiunii, când de exemplu melancolia era valorizată negativ.

Aceiași țigani, au mai fost definiți deseori ca “flecari”, “înclinați spre taifas”, “vioi”, prea puțin reflexivi. Toate însă au rolul de a construi opoziția german-țigan, primul arogându-și calitatea ca muncitor, cinstea, dar atribuind Celuilalt, marginalului cu atât mai mult, însușiri negative ca hoția, minciuna, șarlatania, trăsături atât de des atribuite de europeni orientalilor, și care după, cum aflăm de la Grellmann, depistarea lor la țigani, au stârnit ura europenilor⁵⁹ transformând deseori pe țigan în “țap ispășitor”.

În concluzie, portretul psihic al țiganilor, așa cum a fost el schițat în secolul al XVIII-lea de către germani, e tributar stereotipurilor mai vechi, de factură medievală, fiind și rezultatul a secole de experiențe și contacte directe. Privirea e însă “din exterior” și de aceea țiganul e obiectul judecăților observatorului, ale cărui valori etice raționaliste și creștine reprezintă criteriul în funcție de care el pronunță judecăți. Înțelegem de aici motivul pentru care imaginea e puternic încărcată negativ. Comportamentul țiganilor rămânând neschimbat timp de secole, judecățile denigratoare revin în mod constant, se consolidează, chiar dacă în secolul al XVIII-lea perspectivele seculare tind a lua locul judecăților cu tentă pur religioasă din secolele anterioare. În fond, criteriile religioase rămân în uz, doar că sunt secularizate. Chiar dacă condamnarea se face acum din altă perspectivă, ea tot condamnare rămâne. Liniile directe nu sunt noi, doar că abordarea diferă, ea realizându-se conform noțiunilor privilegiate de curentul ideologic dominant din secolul al XVIII-lea.

Chiar dacă fobiile, denigrările persistă, etnonimul țigan fiind sinonim cu asocialul, cu hoțul, minciinosul, mârșavul, etc., secolul care ne servește drept cadru al studiului, aduce în discuție pentru prima dată posibilitatea reeducării țiganilor în spiritul societății dominante și normative. Acest fenomen este ușor de depistat în operele unor autori înregimentați discursului cu puternice amprente mercantile promovate de către despoții luminați, în contra unui curent mental general, chiar local, ce se distinge prin notele-i precumpănitor defăimătoare, menite a trasa net diferența.

⁵⁷ M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 2.

⁵⁸ Larry Wolff, *Inventarea Europei de est. Harta civilizației în Epoca Luminilor*, București, 2000, p. 464.

⁵⁹ M. H. Grellmann, *op. cit.*, p. 9.

JAKOB RANNICHER UND SEINE ZEIT

Thomas NÄGLER

Die gesamte europäische Geschichte war ein ständiger Gegensatz zwischen Recht und Gewalt. Dabei ist nicht außer Acht zu lassen, dass stets die Macht das jeweilige Recht der Mitbürger oder Untertanen bestimmt hat. Die Regierenden bzw. gekrönten Häupter gaben so viel Recht, wie viel sie gerade gezwungen waren zu verteilen. Diese Behauptung ist nicht nur für die älteren Geschichtsepochen gültig, sondern auch für die meisten Staaten des 21. Jahrhunderts, von denen sich viele als demokratisch bezeichnen.

Als die Siebenbürger Sachsen in das von den Karpaten umgebene Hochland kamen, waren die ungarischen Könige dabei, dieses Land zu erobern (11.–13. Jahrhundert). Daher waren die Arpadenkönige bereit, den westeuropäischen Kolonisten mehr Rechte zu erteilen, als diese im Mutterland hatten. Durch die Christianisierung der Ungarn und die verwaltungsrechtlichen Änderungen ihrer Stammesverfassung war es diesem neuen Reich gelungen, sich zu den entwickelten europäischen Staaten emporzurängen. Die autonomen Gaue der Siebenbürger Sachsen, 1486 zur Sächsischen Nationsuniversität vereint, bildeten im siebenbürgischen Landtag einen der drei Landesstände (neben dem ungarischen Adel und der seklerischen Oberschicht). Eine Zusammensetzung des Landtages nach der ethnischen Herkunft ist nur in Siebenbürgen bekannt. Im Landtag, mit begrenzten Befugnissen in der Rechtssprechung – verglichen mit dem Zentrallandtag des Ungarnreiches – war nur die Oberschicht der Ungarn, Sachsen und Sekler vertreten, die Rumänen z.B. überhaupt nicht.

Nach dem Zerfall Ungarns in drei Gebiete wurde Siebenbürgen mit einigen ungarländischen Komitaten ein gesondertes Fürstentum unter osmanischer Oberhoheit (etwa 1542–1691). Nun hatte der Landtag eine gehobene Rolle, er war zugleich gesetzgebende Kraft und oberstes Gericht. Die Landesgesetze, bekannt unter den Titeln „Approbatae“ und „Compilatae“, konnten nur dann abgeändert oder erneuert werden, wenn jede der drei Nationen einer Vorlage zustimmte und ihren Teil des aus drei Stücken bestehenden Siegels dem Schriftstück aufdrückten. Es gab also nur drei Stimmen im Landtag, bei einer Gegenstimme, der Ungarn, Sachsen oder Sekler, wurde der Gesetzesantrag zurückgewiesen.

In der Epoche des Fürstentums gab es demnach die drei genannten staatstragenden Völker, sowie die zahlreichen tolerierten Rumänen. Hinzu kamen später noch Bulgaren, Armenier und Juden, alle mit gesonderten Rechten, sowie die rechtlosen Zigeuner.

Nach dem Niedergang des osmanischen Reiches eroberten die Österreicher Ungarn, Siebenbürgen und andere Gebiete im südöstlichen Europa, vom Ende des 17. bis ins 19. Jahrhundert. Das halbkonstitutionelle Fürstentum Siebenbürgen wurde nun Teil des absolutistischen Habsburgerreiches, obwohl die beiden Diplome des Kaisers Leopold I. (um 1690) Siebenbürgen die Beibehaltung der alten Verfassung versprochen. Die Österreicher waren sehr geschickt, die vielen Völker des Reiches gegeneinander auszuspielen.

Dank ihrer wirtschaftlichen Stellung bedeutete die Einverleibung Siebenbürgens in das österreichische Großreich für die Sachsen keine Gefahr, wenn wir von der steigenden Bürokratie und den erhöhten Steuern absehen möchten: Die Gefahr kam im 18. und 19. Jahrhundert von den Ungarn, die sich politisch und wirtschaftlich erholten und in der Osthälfte Österreichs wieder danach trachteten die Stellung einzunehmen, die sie vor der Mitte des 16. Jahrhunderts innehatten. Die wiederholten Aufstände der Ungarn wurden von den österreichischen Heeren niedergeschlagen, aber über die kleinen Völker, zu denen die Siebenbürger Sachsen zählten, konnten sich die Ungarn leicht emporheben.

Der siebenbürgische Landtag wurde immer mehr degradiert. Im Zuge der gesetzlichen Erneuerungen zählten im Landtag nun die einzelnen Stimmen, so dass die Sachsen nun von den Ungarn überstimmt wurden. Die Sachsen behielten aber ihre wirtschaftliche und kulturelle

Vorrangstellung in Siebenbürgen und erfreuten sich des Umstandes, dass der Wiener Hof die ungarischen Ansprüche auf Hegemonie in der östlichen Reichshälfte ignorieren konnte.

Erst im 19. Jahrhundert kam es zu ernststen Auseinandersetzungen, als Tschechen, Rumänen, Slowaken u.a. Völker ihre politische Gleichstellung verlangten. Nicht nur die Gleichstellung der Individuen, sondern auch der verschiedenen Sprachen kam auf die Tagesordnung. Die Einführung der deutschen Sprache an Stelle des Lateinischen war den Sachsen angenehm gewesen, nun verlangten aber die Ungarn die Annahme des Ungarischen als Landessprache Siebenbürgens. In diesen Wirbel des 19. Jahrhunderts wurde Jakob Rannicher hineingeboren.

Jakob Rannicher entstammte einer Landlerfamilie, jener österreichischen Untertanen, die wegen ihrem evangelischen Glauben von den Habsburgern gezwungen wurden, ihre Heimat zu verlassen. Rannichers Großvater kam während der Regierungszeit der Kaiserin Maria Theresia (1740–1780) aus Kärnten nach Großpold im Reußmarkter Stuhl, wohin sich auch andere Landlerfamilien angesiedelt hatten. Im 18. Jahrhundert lebten nicht nur in Großpold, Großau und Neppendorf Landler aus den österreichischen Erblanden, sondern auch in vielen anderen Orten, wohin sie die Sächsische Nationsuniversität auf dem Königsboden angesiedelt hatte. Dieses waren meist Gemeinden, wo wüste Höfe, also auch genügend Gemeindegrund zur Bearbeitung vorhanden war. Die sogenannten Transmigranten wurden in einigen Fällen auch umgesiedelt, vor allem dort, wo es zu Konflikten mit den alteingesessenen Sachsen kam. Die Ansiedlung von Transmigranten erfolgte etwa gleichzeitig mit der großen Schwabekolonisation im Banat.

Schon während den ersten ein bis zwei Generationen wurden aus den Lndlern Siebenbürger Sachsen, nur in Neppendorf, Großau und Großpold bewahrten sie ihre eigene Mundart, Brauchtum und Tracht bis in unsere Zeiten. Infolge der massiven Auswanderung nach der Wende des Jahres 1989 in die Bundesrepublik und nach Österreich, verblieben nur wenige Familien in den drei genannten Ortschaften.

Jakob Rannicher, der Vater des bekannten Politikers mit dem gleichen Namen, wurde am 24. März 1779 in Großpold geboren. Er erlernte das Leinweberhandwerk, das er in Hermannstadt ausübte, wo er am 22. März 1831 starb.

Der junge Jakob Rannicher, der spätere Politiker, dem dieser Band gewidmet ist, stammte aus der dritten Ehe seines Vaters mit Theresia Offenmüller. Jakob Rannicher, der Sohn des Zunftmeisters, wurde am 7. November 1823 geboren. Seinen Vater verlor er schon im Kindesalter 1831. Unter mehreren Kindern hat sich der junge Rannicher durch alle Hermannstädter Schulen mit Auszeichnungen in nahezu allen Gegenständen durchgerungen.

Jakob Rannicher gehörte zur ersten Generation der Studenten der Hermannstädter Rechtsakademie, die am 2. November 1844 eröffnet wurde. Die Gründung dieser ältesten sächsischen Hochschule war aus der Notwendigkeit hervorgegangen, Politiker, Rechtsanwälte und Journalisten für das politisch stark bewegte 19. Jahrhundert vorzubereiten. Hier wurden die besten Männer jenes Jahrhunderts, die meisten waren Sachsen, gefolgt von Rumänen, im österreichischen und ungarischen Staatsrecht ausgebildet. Diese Rechtsakademie aus der Zeit des Vormärz war als deutsch-sächsische Institution gegründet worden, für Fächer die im deutschen Sprachraum nicht unterrichtet wurden. Nach dem österreich-ungarischen Ausgleich (1867) wurde hier die ungarische Unterrichtssprache eingeführt und im Zuge der Magyarisierung wurde die Institution aufgelöst.

Der Kampf für das Überleben des eigenen Volkstums hatte Jakob Rannicher beseelt, all seine Kräfte für diesen Lebenszweck einzusetzen. Die Eingriffe der anderen Völker in das Leben der Siebenbürger Deutschen, die sich im Landtag, in den vielen neu gegründeten Vereinen und in den Kommunen ihr altes Recht verteidigen wollten, führten nicht nur zu Neuerungen im politischen Denken, sondern auch im literarischen Schaffen, in der Geschichtsschreibung, in den Naturwissenschaften und Theologie.

Als Aufgabe hatte sich die Hermannstädter Rechtsakademie zum Zwecke gesetzt: „Es sollten die sächsischen Jünglinge nebst gründlicher Kenntnis des allgemeinen Rechtes sich zu Schirmern und Pflegern der besonderen Rechte ihres Volkes heranbilden.“ Dieser Aufgabe widmete sich Rannicher mit ganzer Kraft. Die Rechtsfrage war eine Frage der Politik und es galt, das althergebrachte sächsische Recht immer wieder zu verteidigen. Die Ungarn meinten ein Recht auf

einen Nationalstaat – einschließlich Siebenbürgens – zu haben, während die Rumänen mit Eifer für ihre Gleichberechtigung im Sinne der sich verbreitenden Menschenrechte kämpften. Zur Zeit Rannichers, so meinte die Mehrheit der Siebenbürger Sachsen, könnte man bei ihrer geringen Anzahl nur auf Seiten Österreichs gegen den Ansturm der Ungarn im allgemeinen und der Rumänen für die Gleichberechtigung (Konzivilität) auf dem Königsboden bestehen.

Dass Jakob Rannicher auf dem Boden des alten sächsischen Gesetzes stand, ist wahrscheinlich seinen Lehrern und Vorbildern zuzuschreiben. Der erste unter ihnen war der Historiker und Lehrer der Brukenhalschule Johann Carl Schuller (1794–1865), dem er seine Zuneigung zur Geschichte verdankte. Der zweite, der weitgehend Rannichers politischen Weg mitbestimmte, war Josef Andreas Zimmermann (1810–1897), der regelrecht als Vertreter der Rechtstradition im 19. Jahrhundert gilt. Gewissermaßen als Schüler Zimmermanns darf man Friedrich Schuler von Libloy (1827–1900), Professor an der Hermannstädter Rechtsakademie, und selbst Rannicher bezeichnen. Als Protestant wirkte Zimmermann in Wien für die evangelische Kirche und ihre Schulen in Siebenbürgen.

J. A. Zimmermann war es, der Rannicher den Auftrag erteilte, die Frage des Komeswahlrechts historisch zu behandeln. Rannicher verfasste die Studie „Das Recht der Komeswahl. Versuch einer diplomatischen Geschichte desselben von J. R. Studierender an der Rechtsakademie der sächsischen Nation in Hermannstadt“, im Jahre 1846 in Kronstadt erschienen. Die Regierung erkannte – heute könnte man darüber staunen – das umstrittene Wahlrecht an, und Franz Salmen wurde zum Komes gewählt.

Bei der Installation des sächsischen Komes Salmen war Rannicher dabei und veröffentlichte seine Eindrücke 1847 ebenfalls in Kronstadt.

1846 beendete Rannicher mit Auszeichnung die Rechtsfakultät und damit hätte er in das öffentliche Leben eintreten können. Er wollte aber darüber hinausgehen und begann mit Unterstützung der Mutter das Studium an der Königstafel in Neumarkt / Târgu Mureș, als „Tabularkanzelist“ vollenden. Um materiell zurechtzukommen, übernahm er die Stelle eines Hauslehrers bei einem ungarischen Adligen, wo er für den ganzen Hausstand sorgte und damit sein Wissen als Rechtsanwalt erweitern konnte.

Während seiner Zeit waren in Neumarkt über 30 sächsische Tabularkanzelisten, die durch ihr Praktikum auf dem Gebiete der Rechtswissenschaft und der Politik für ihr Volk arbeiten wollten. Sie erlernten zugleich die ungarische Sprache, die ihnen von Nutzen sein sollte. Rannicher wurde auch Korrespondent der „Transsylvania“, des Beiblattes des „Siebenbürgischen Boten“ in Hermannstadt. Die Lage der sächsischen Bürger, Bauern und Handwerker waren Gegenstand seiner Betrachtungen. In der Zeit der Neumarkter Studien beschäftigte sich Rannicher immer mehr mit der Lage von Kirche und Schule, Themen die ihn bis zu seinem Lebensende beherrschen sollten. Die Behauptungen Rannichers gingen manchmal so weit oder waren solcherart formuliert, dass sich so manche Geistliche oder Beamte beleidigt fühlten.

Im Jahre 1848, als die Revolution ausbrach, hatte Rannicher seine Zeit an der königlichen Tafel beendet und begab sich nach Hermannstadt, um sich in die Politik zu stürzen.

Die größte Aufregung brachte der ungarische Reichstag in Pressburg (Bratislava), der die Union Siebenbürgens mit Ungarn beschloss. König Ferdinand hatte am 11. April 1848 diesen Beschluss unterzeichnet und im darauffolgenden Monat sollte auch der siebenbürgische Landtag in Klausenburg dazu Stellung nehmen. Mit dieser Frage war die gesamte sächsische Verfassung und die Zukunft dieses Volkes bedroht.

Die Mehrheit der sächsischen Vertreter im Landtag, voran die Hermannstädter, beschloss eine Erklärung für Groß-Österreich und damit gegen die Union Siebenbürgens mit Ungarn. Schon am 3. April 1848 wurden die vielen Rumänen auf dem Königsboden politisch mit den Sachsen gleichgesetzt. Nicht nur die orthodoxe Kirche sollte die gleichen Einkünfte wie die evangelische haben, die Rumänen sollten insgesamt Zugang zu allen öffentlichen Ämtern haben.

Als der siebenbürgische Gouverneur, Graf Teleki, Hermannstadt besuchte, wurde er ordnungsgemäß empfangen, jedoch bezüglich der Union Siebenbürgens mit Ungarn erwiesen sich die Sachsen als Gegner und hissten die österreichische schwarz-gelbe Fahne auf ihre Häuser. Auf

einer Versammlung im Theater hielt Rannicher eine feurige Ansprache zugunsten Österreichs, die von Georg Daniel Teutsch, seinem Zeitgenossen und Freund, hoch eingeschätzt wurde. In der „Transsylvania“ veröffentlichte Rannicher wertvolle Beiträge, die heute noch für die Geschichte der Revolution von Bedeutung sind.

Jakob Rannicher rief die sächsische Jugend auf, in das Jägerbataillon einzutreten, um für die Einheit Österreichs zu kämpfen. Er setzte sich für Fortschritt und Pressefreiheit ein und verurteilte jene sächsischen Abgeordneten, die auf dem Klausenburger Landtag für die Union gestimmt hatten. Nachdem das ungarische Revolutionsheer gesiegt hatte, sah sich auch Rannicher gezwungen, nach Bukarest ins Exil zu fliehen. Von Bukarest zog Rannicher schon in demselben Monat Mai über Kroatien nach Wien. Hier wurde er im Finanzministerium aufgenommen, 1850 dann im Kultus- und Unterrichtsministerium. Auf seine Veranlassung schickte die evangelische Landeskirche eine Delegation nach Wien, der auch G. D. Teutsch angehörte. Es sollte vor allem erörtert werden, wie die evangelische Kirche und ihre Schulen zu finanzieren seien, nachdem der Kirchenzehnte durch die revolutionären Ereignisse beseitigt worden war.

Jakob Rannicher arbeitete eifrig an der neuen Kirchenverfassung in Siebenbürgen, die dringend reformiert werden musste. Nach dem Sieg der Österreicher gegen die ungarische Revolution und der Einrichtung eines absolutistischen Regimes galt es vor allem die evangelische Kirche Siebenbürgens vor den staatlichen Eingriffen zu bewahren. 1856 erreichte Josef Andreas Zimmermann beim Kaiser, dass die evangelische Kirche in Siebenbürgen ihre Selbstständigkeit behielt. Um die innere Erneuerung der Kirche zu betreiben, wurde Rannicher zur kaiserlich-königlichen Statthalterschaft nach Hermannstadt versetzt, was auch in seinem Sinne war. Hier arbeitete er an einem neuen Gesetzesentwurf für die Kirche. Seine Vorstellungen und Projekte hat Rannicher alle der Reihe nach veröffentlicht und alle Interessenten zur Diskussion aufgefordert. Teutsch veröffentlichte 1862 den ersten Band eines Urkundenbuches der evangelischen Landeskirche. Viele Schriften Rannichers und seiner Zeitgenossen waren dazu angelegt, das neue Kirchenrecht mit geschichtlicher Rechtsgrundlage zu begründen. Als Mitglied im Oberkonsistorium und in der Statthalterschaft war Rannichers Arbeit von hervorragender Bedeutung. Unter dem absolutistischen Regime kam die Arbeit jedoch nicht voran.

Die Hundertjahrfeier seit Schillers Geburt (1859) war der beste Anlass für die Erörterung der Freiheit der evangelischen Kirche. Mehrere Vertrauensmänner, unter dem Vorsitze Zimmermanns, trafen sich zu Besprechungen über das neue Kirchengesetz. Dabei erwies es sich, dass die Auffassungen von Teutsch und Rannicher auseinander gingen. Der erste wollte eine zweckmäßige Erneuerung der Kirche in ihren wesentlichen Teilen, während der zweite von Grund auf alles, von oben bis zum Bischofsamt, umarbeiten wollte. G. D. Teutsch wollte von staatlichen Eingriffen in das Kirchenrecht nichts wissen, und damit setzte er sich gegen Rannicher durch. Die Vertrauensmänner verfassten eine Denkschrift für den Minister Thun, in der das Prinzip der Autonomie der Kirche Vorrang hatte.

Jakob Rannicher, von Gründlichkeit besessen, wurde in den genannten Beratungen überstimmt, was seiner Freundschaft mit Georg Daniel Teutsch jedoch nichts antun konnte. Im tiefen Innern seiner Seele hatte sich Rannicher, der gründliche Denker und Redner, von einer gewissen Raison der Kirchenmänner entfernt, was jedoch erst später zur Distanzierung von einigen Mitstreitern seines Volkes führen sollte.

Die Regierung gab die provisorischen Bestimmungen für die Landeskirche als Verordnung heraus, und am 12. April 1861 sollte die erste Landeskirchenversammlung über die Verfassung der evangelischen Kirche in Siebenbürgen entscheiden. Diese enthielt die volle Autonomie, die sie 1807 verloren hatte.

In den Jahren 1860–1861 bahnte sich die liberale Ausrichtung Österreichs als Staatspolitik im Innern des Reiches aus. Rannicher wurde Mitglied im Landeskonsistorium. Bei Gouverneur Liechtenstein war er hoch angesehen und verhalf der neuen Kirchenversammlung zur Anwendung.

Nach der neuen Verfassung und der zweiten Landeskirchenversammlung nannte Rannicher als Sekretär der Landeskirchenversammlung als Aufgabe für die Gemeinden: „Erziehung und

Bildung, ferner Glaube und Gottesfurcht sind die unversiegbaren Quellen aus welchen ein Volk den Trost und den Segen gesunder Tätigkeit schöpft“.

Rannicher verfolgte inzwischen gewissenhaft den Verlauf der politischen Ereignisse. Trotz Wiederherstellung der Verfassung Siebenbürgens, mit wesentlichen Abänderungen wie z.B. die Abschaffung der Leibeigenschaft, musste auch Österreich, gezwungen wie gewollt, den Ansprüchen der neuen Zeit willfahren.

Im Juni 1861, nach Wiederherstellung der sächsischen Verfassung, versammelte sich die Nationsuniversität, wo als gleichberechtigte Mitglieder zum erstenmal auch Rumänen teilnahmen. Bei allen Erneuerungen, davon die meisten in demokratischem Sinne, stellten die Magyaren wieder die Frage der Union Siebenbürgens mit Ungarn wie 1848.

Der konstitutionelle Einheitsstaat Österreich entsprach dem Wunsche aller größeren und kleineren Völker des Reiches. Man glaubte damals, auch sächsischerseits, an ein Gedeihen aller Nationalitäten und begann die Mitarbeit mit der neuen Wiener Politik. Mitten drin stand Rannicher. Der Irrtum Rannichers bestand darin, dass er an die Neuorientierung glaubte und damit, im Sog der Vertreter der vielen Völker, sich an den Rand des Machbaren begab. Eine redliche Zusammenarbeit mit dem Gesamtstaat Österreich war nicht möglich, denn die Ungarn bedrängten Wien und forderten die östliche Hälfte des Reiches für sich, nachdem die Habsburger den Krieg mit Italien, im Jahre 1866 auch den Krieg gegen Preußen verloren hatten.

Kaiser Franz Joseph I. blieb nichts erspart, wie er selber aussprach. Das Gemeinwesen des Sachsenlandes blieb für Rannicher weiterhin ein wichtiges Anliegen. Dazu verfasste er „Grundregeln“, die im Mai 1863 dem Kaiser vorgelegt wurden. Auch diese Arbeit war ergebnislos. Denn an dem Hermannstädter Landtag (1863) waren nur Sachsen und Rumänen beteiligt, die nach demokratischen Prinzipien verhältnismäßig unterlegenen Ungarn boykottierten den Landtag. Der Hermannstädter Landtag, ohne Ungarn, verfasste bedeutsame Beschlüsse, die in jener Zeit ohne Eindruck blieben.

Wir dürfen heute, zu Beginn des 21. Jahrhunderts, den Verlauf der Dinge anders beurteilen. Die Siebenbürger Sachsen waren damals nicht imstande ihre eigene Lage zu entscheiden. Die zahlenmäßige Majorität der Rumänen – die im 19. Jahrhundert erwiesen, aber nicht willkommen war – war für alle Politiker, in Reden und Aufsätzen unerkant. Die politische Annäherung zwischen Sachsen und Rumänen hätten zumindest in Siebenbürgen zu einer „schweizerischen Eidgenossenschaft“ führen können. Die Sachsen beharrten auf herkömmlichem Recht, die Rumänen warteten indessen auf bessere Zeiten.

Es ist das besondere Verdienst von Frau Monica VLAICU, von den umfassenden Briefen, Reden und Aufsätzen Rannichers die besten ausgewählt zu haben, die in erster Linie die Auffassung Rannichers widerspiegeln, in zweiter Perspektive aber die gesamte Lage der Sachsen erörtert.

Ein guter Teil seiner Briefe schrieb Rannicher seiner Frau und den drei Kindern. Am 14. Januar 1853 hatte Rannicher Julie, Tochter des Thalheimer Pfarrers Schaser, geheiratet. Seine Frau brachte drei Kinder zur Welt, den Sohn Julius und die Töchter Selma und Bertha.

Die ersten Briefe schrieb Rannicher aus Neumarkt nach Hermannstadt. Am 7. April 1846 verabschiedete sich Jakob Rannicher in einem Brief von der Hermannstädter Rechtsakademie, in welchem er allen Studenten empfahl, dass sie nach Abschluss ihres Studiums je ein Buch der Bibliotheksfakultät schenken mögen.

Wir können hier nicht alle Empfänger der Briefe Rannichers erwähnen. Zu diesen gehörten Samuel Traugott Binder, J. A. Zimmermann, Johann Kirchgatter, Johann Gött, Friedrich von Sachsenheim, Georg Daniel Teutsch, Friedrich Schreiber, Johann Carl Schuller, Freiherr Andrei Şaguna und viele andere. Frau Vlaicu veröffentlicht gesondert die Briefe von Rannicher und jene an Rannicher.

Aus der Fülle der Briefe, den Reden und Aufsätzen können wir bloß einen geringen Teil hier besprechen, Jakob Rannichers Gedankenwelt kann erst aus dem gesamten Nachlass erkannt werden, von dem der größere und gelungene Teil in diesen Band aufgenommen wurde.

Aus den Briefen von Rannicher finden wir außer den persönlichen Beziehungen zu den Empfängern stets auch Bemerkungen über die Zustände im Lande und vor allem bei den Sachsen.

Eine rege Korrespondenz führte Rannicher mit dem Kronstädter Verleger Johann Gött, der u.a. einen nicht unterzeichneten Aufsatz von ihm veröffentlichte, der bei den sächsischen Pfarrern und Theologen Aufregung auslöste. In den Briefen an seinen Sohn Julius und seine Freunde forderte Rannicher wiederholt auf, die ungarische Sprache zu erlernen, da man sonst in der Politik nicht mitreden könnte.

Jakob Rannicher kommt in seinen Schriften immer wieder auf die früheren Zustände zurück. 1847 äußert er, dass der sächsische Bürger stets Mitglied der Nachbarschaft und der Zunft gewesen sei. Aus den Vorstehern der Nachbarschaften und Zünfte habe man die Hundertmannschaft der Stadt gewählt und dann die einzelnen Würdenträger und Beamten. Man solle den Leuten das Recht lassen, sich selbst zu regieren. „Bürgerliches Volksleben“ sei der echte Lebensgeist jeder Verfassung.

Nach dem Ausbruch der Revolution in Siebenbürgen kam Rannicher nach Hermannstadt, dem politischen Vorort der Sachsen, um dann vor den ungarischen Aufständischen nach Bukarest zu fliehen. Von hier erreichte er über Kroatien Wien. Von hier schreibt er über das Unwesen, das die Ungarn in Siebenbürgen trieben und schrieb über, die neuen politischen Verhältnisse nach der Niederschlagung der ungarischen Revolution.

1849 schrieb Rannicher in mehreren Briefen über die neuen Verwaltungseinheiten Siebenbürgens, über die Bildung des österreichischen Einheitsstaates unter dem neoabsolutistischen Regime. Die größte Gefahr für die sächsische Stellung im Lande käme in Zukunft aber von den Rumänen, die im sächsischen Siedlungsgebiet schon mancherorts die Mehrheit bildeten. Am 27. Januar 1850 erzog Rannicher in einem Brief an Friedrich von Sachsenheim auch eine neue deutsche Kolonisation, um gegen die „dacische Sintflut“ (die Rumänen) zu kämpfen. Aber auch eine innere Stärkung der Sachsen sei notwendig, außer einer öffentlichen Debatte über eine neue deutsche Ansiedlung.

Jakob Rannicher schwankt in seiner Meinung über die Beibehaltung der Sächsischen Nationsuniversität als oberstes Verwaltungsorgan der Sachsen. „*Wir wollen die Universität gehen lassen, wie ihr Leithammel sie führt. Man wird ja sehen, wohin sie kommt*“ (27. Februar 1850).

In Wien hatte Rannicher die Meinung, dass man in Hermannstadt nicht wisse, worum es im nachrevolutionären Österreich geht. Betreffend das Österreichische Bürgerliche Gesetzbuch schrieb er am 3. März 1850 an Kirchgatter: „Das Traurigste, mein Lieber, ist, daß um Euere Haut verhandelt wird, ohne daß ihr dabei mitredet“. Die Rumänen vom früheren Komitatsboden solle man nicht in den Verband der Sachsen aufnehmen. 1850 wurde Rannicher in das Ministerium des Cultus und Unterrichts aufgenommen. Der Dacoromanismus möchte eine Metropole im Herzen des Sachsenlandes gründen. „*Sehen sie wie Schaguna es macht. Wenn er Wind spürt, ist er gleich in Wien. Unten läßt sich nichts ausrichten*“; er empfiehlt G. D. Teutsch am 16. Mai 1850, dass er mit dem evangelischen Bischof nach Wien kommen möge.

In hartnäckiger und gründlicher Kleinarbeit war Rannicher bestrebt die Verwaltung und das Recht in Siebenbürgen im Sinne einer verfassungsmäßigen, liberalen Ordnung zu erneuern. Am 1. Mai 1863 wurde Jakob Rannicher zum Gubernialrat ernannt, wo er helfen sollte, die Gegensätze bei der Neugestaltung des Reiches zu überwinden. Zu den fast 40 sächsischen Vertretern im Hermannstädter Landtag des Jahres 1863 zählten der Komes Konrad Schmidt, Geog Daniel Teutsch und Jakob Rannicher. Der Landtag beschwor die Selbstständigkeit Siebenbürgens, seine Zugehörigkeit zum Gesamtreich und nicht zu Ungarn. Diese Stellung, wie auch die Gleichberechtigung der Rumänen mit den anderen Völkern des Landes, hat Rannicher nachhaltig vertreten. Wenn die Beschlüsse des Landtages, wie oben erwähnt, nicht anerkannt wurden, so war doch von Bedeutung, dass Rannicher in den Reichsrat nach Wien gewählt wurde. Die Ungarn erreichten aber, dass der Hermannstädter Landtag aufgelöst wurde. Sie verharren 1865 auf dem österreichisch-ungarischen Ausgleich und der Union Siebenbürgens mit Ungarn. Diese Frage sollte erneut auf einem Klausenburger Landtag erörtert werden, wo die Sachsen entsprechend vertreten waren, mit ihnen auch Rannicher. Als Vorbereitung für die Debatte veröffentlichten die Sachsen amtliche Aktenstücke zur rechtlichen Lage Siebenbürgens in den vergangenen Jahrhunderten (1865 und 1866). Da die Mehrheit der Landtagsvertreter Ungarn waren, verharren diese auf dem